

בעלות בקרבנות ציבור

בתחילת ספר ויקרא (א', ב) מופיע הפסוק "תקריבו את קרבנכם" בהקשר של קרבן העולה; הרמב"ן במקום מביא את דברי רש"י ביחס לפסוק זה ומבארם:

'קרבנכם' - מלמד שהיא באה נדבת צבור, היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות - לשון רש"י.

פירש הרב כן, לומר שאם יתנדבו רבים להביא עולה - עולת השותפין היא: מה בין שנים המשתתפין בקרבן ובין עשרה ואלף שנשתתפו בו?

על פי דברי הרמב"ן הללו הסביר הגרי"ד פעמים רבות, כי אין הבעלות בקרבן ציבור זהה לבעלות בקרבן השותפים.¹ אין היחידים ב'כלל ישראל' נחשבים לשותפים בקרבן או לבעלים במקצת עליו - הציבור כולו כישות חדשה ואחידה נחשב לבעלי הקרבן. כפרתו של היחיד בקרבן ציבור מושגת בשל שיוכו לכלל הציבור המקריב את הקרבן המכפר עליו, ואין כפרה זו דומה לכפרה רגילה, המגיעה לבעלים מכוח הבאת קרבנם.

1 יעויין בפסקי דין רבניים (חלק י' עמ' 287-291), שם כבוד הדיינים אזולאי, דייכובסקי וצימבליסט דנים בנושא באריכות, והביאו אחרונים רבים שאמרו דברים דומים לדברי הגרי"ד, ביניהם הרב עמיאל, רבי מנחם זעמבא הי"ד (שו"ת זרע אברהם סימן ד', אותיות כא-כג) והרוג'צ'ובר. יעויין גם בדבריו היפים של הרש"ר הירש בפירושו לויקרא י', ו: "אין ציבור מת (עי' תמורה טו); בלב האומה חיים כל הדורות שעברו, ומקרה יפרחו כל הדורות שיבואו; עבר ועתיד נוכחים בה בכל הווה", ועוד. אמנם בהמשך הפסק ה"ל יש ניסיון להרחיב את המושג 'ציבור' על חברות בע"מ; אין ספק שיש כאן הרחבה גדולה, בטענה שניתן ליצור ישות משפטית וולונטרית חדשה. אמנם את מושג ה'ציבור' המקורי קבעה ויצרה התורה (בהתבסס על מושג טבעי קיים, ולא על פיקציה משפטית), אך ייתכן שקבוצה של אנשים שמתארגנים ביחד לאיוושהי מטרה אינה מתאימה לגדר זה והיא תעמוד בגדר שותפות בלבד. על דרך זו יש מקום לדון בהתארגנויות שונות כמו קרנות שונות, ממון העיר או בית הכנסת, וממון צדקה (שבהם הגורם המלכד את ה'שותפים' הוא יותר טבעי וברור). והדבר צריך תלמוד.

בהמשך דבריו מתלבט הרמב"ן לגבי היקף המושג 'קרבן ציבור' וגדריו:

ואפשר שנאמר שאם רצו צבור להפריש בתחלה לנדבה, ויגבו אותה כאשר יגבו השקלים לתמידין ומוספין - שתהיה נדבת צבור בעולת בהמה... וכל זמן שיתנדבו בו רוב ישראל - היא נדבת צבור. ואינה בעולת העוף ולא בשלמים; ומעוטן נדונין כיחידים. והוא העיקר.

הרמב"ן מבין כי עמדת רש"י היא שרק לקרבנות חובה הנקנים מתרומת הלשכה יש דין של קרבן ציבור (כאשר עולת קיץ המזבח היא מקרה חריג המבוסס על התניית בית הדין). לעומתו, הרמב"ן עצמו מבין כי ציבור יכולים להביא קרבן נדבה, במידה ורוב הציבור מסכימים לכך, ובמידה וגביית השקלים לנדבה זו נעשית באותה צורה בה גובים את מחצית השקל מדי שנה.

כך או כך, השוני בין קרבן ציבור ובין קרבן השותפים הינו יסוד מוצק בדברי הרמב"ן.²

בעולת הציבור על קרבנותיו

ניתן למצוא ביטויים נוספים להבנת הגרי"ד בדברי הרמב"ן - שהציבור מהווה

2 יעויין ברי"ף (ברכות יג.) שקבע "שאינן הצבור מביא עולת נדבה", וכבר הקשה עליו בעל המאור במקום מעולת קיץ המזבח שהיא נדבה וקרבן ציבור: "וכל התלמוד מלא מזה שהצבור מביא עולות נדבה". ניתן להציע שני פתרונות לדברי הרי"ף: (1) עולת קיץ המזבח אינה יחומה של הציבור, אלא שהנותר מן השקלים - מנוצל להקרבה. המגבלה לדעת הרי"ף היא, אם כן, שאין הציבור מביא - כלומר, יחום - קרבן נדבה, ומגבלה זו בעינה עומדת (תירוץ זה מובא בדברי הרמב"ן במלחמות ה' שם); (2) עולת קיץ המזבח אינה קרבן ציבור גמור; דבר זה נובע מהגמרא בערכין (יא:) שם הסתפקה הגמרא לגבי שירת הלויים בעולת קיץ המזבח - מה שמעלה את שאלת מעמדה כקרבן ציבור. אמנם בסוגיה משמע שההתלבטות נובעת מכך שמדובר בקרבן נדבה, אבל הרמב"ם בהלכות תמידין ומוספין (פ"ו ה"ח) כתב: "אין אומרין שירה אלא על עולות הצבור וזבחי שלמיהם האמורין בתורה", וניתן להבין שלדעתו לא אומרים שיר על עולת קיץ המזבח בגלל חסרון בהגדרתה כקרבן ציבור. בכל אופן, הרמב"ן שראינו מציע אפשרות נוספת, מעבר לעולת קיץ המזבח, של נדבת ציבור יחומה - וזה ודאי מנוגד לדברי הרי"ף.

גדר בפני עצמו בכל הנוגע לבעלות על קרבנות.

א. הרמב"ם פוסק כי ישנם מספר מקרים בהם בהמה שהופרשה לחטאת הולכת למיתה:³

ולד חטאת, ותמורת חטאת, וחטאת שמתו בעליה, וחטאת שאבדה ונמצאת אחר שכיפרו הבעלים - הרי אלו ימותו.

מקור הלכה זו במשנה בתמורה (פ"ד מ"א), והוא נדון במספר סוגיות בש"ס.⁴ הסוגיה בבכורות (זט.) אומרת כי דין זה "הילכתא גמירי לה", כלומר: מקובל עלינו כך מהלכה למשה מסיני. אך ניתן להבין את הרקע לדין זה: החטאת באה בעיקרה לכפרה, ולכן אם ערוץ זה נחסם מסיבה כלשהי - עדיין אין להשתמש בהמה ליעד חלופי כלשהו. ניתן לומר, שאלמלא אותה הלכה למשה מסיני, היתה החטאת רועה עד שיפול בה מום ותימכר, או שהיו מקריבים אותה כעולה.

אמנם יש יוצא מן הכלל - חטאות הציבור:⁵

רבי שמעון אומר: חמש חטאות מתות - ולד חטאת, ותמורת חטאת, וחטאת שמתו בעליה, וחטאת שנתכפרו בעליה, וחטאת שעברה שנתה. ואי אתה יכול לומר ולד חטאת בצבור - שאין צבור מפרשין נקבה, ואי אתה יכול לומר תמורת חטאת בצבור - שאין תמורה בצבור, ואי אתה יכול לומר חטאת שמתו בעליה בצבור - שאין צבור מתים.

נראה שכוונת הגמרא בקביעה "אין ציבור מתים" היא שכיון שהציבור הוא ישות עצמאית המנותקת מהיחידים המרכיבים אותה, הרי שלמרות שכל האנשים

3 הלכות פסולי המוקדשין פ"ד ה"א. יצויין כי דין חטאות המתות הוא דין בקדושת הקרבן. דין זה חל גם על קדושת דמי הקרבן - אותם יש להוליך לים המלח (ערכין ה.).

4 בכורות טז., תמורה טז., ועוד.

5 הירויות ו: מקור הדין בתורת כהנים, דבורא דחובה פרשה ו' פרק ז'.

הפרטיים שחטאו כבר מצאו את מותם - הכפרה עדיין נדרשת עבור השבת או הציבור, ואותה ישות המחויבת בכפרה לא מתה.

וכך אמרו במפורש בעלי תוספות:⁶

פירוש: אף אם מתו אותו הדור של עולת⁷ [צבור] - צבור קיימא, כי 'דור הולך ודור בא'.

ב. ביטוי נוסף לסברת הגרי"ד ניתן למצוא במשנה המביאה מחלוקת לגבי חיוב כהנים במחצית השקל:⁸

אמר רבי יהודה: העיד בן בוכרי ביבנה: כל כהן ששוקל - אינו חוטא. אמר לו רבן יוחנן בן זכאי: לא כי, אלא כל כהן שאינו שוקל - חוטא, אלא שהכהנים דורשים מקרא זה לעצמן: 'כל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל' - **הואיל ועומן ושתי הלחם ולחם הפנים שלנו - האיך נאכלים?**

הכהנים העלו סברה לפטור את עצמם מחובת תשלום מחצית השקל, המיועד לרכישת קרבנות ציבור: אילו הכהנים היו נותנים כסף לקופה הציבורית, הרי שמנחות הציבור - הבאות מכספים אלו - היו שייכות במקצתן לכהנים. הדין במנחות רגילות הוא שקומצים מהן קומץ הקרב למזבח, והשיירים נאכלים לכהנים. מנחת כהן, לעומת זאת, אינה נקמצת, ועולה כולה על גבי המזבח. מנחות הציבור היו אמורות, אם כן, להישרף כליל בשל חלק הכהנים שבהן! אמנם מכך שהתורה קבעה במפורש שמנחות ציבור נאכלות, עולה שפטרה התורה את הכהנים מהבאת מנחות אלו - כך שכהנים פטורים מתשלום מחצית השקל.

6 מעילה ט: ד"ה קרבנות צבור לצבור.

7 ניתן היה לחלק בין חטאת שמתו בעליה לבין עולה שמתו בעליה; אבל אם נבין שבקרבת ציבור הבעלים בכלל לא יכול להיות מוגדר כ'מת', אזי נראה שיש להשוות ביניהן באופן עקרוני.

8 שקלים פ"א מ"א.

הירושלמי דן במשנה זו, ומביא את טענתם הניצחת של חכמים לסברתם של הכהנים:⁹

כן משיבין חכמים לרבי יהודה: חטאת יחיד מטה, אין חטאת ציבור מטה. מנחת היחיד קריבה כליל, ואין מנחת הציבור קריבה כליל.

לפי חכמים, לא כל הדינים הנאמרים בקרבן יחיד נכונים גם לגבי קרבן ציבור. אמנם מנחת כהן רגילה עולה כולה כליל ושייריה לא נאכלים לכהנים, אך מנחת ציבור שונה ממנה – ושייריה נאכלים לכהנים למרות שיש להם חלק בה. במבט ראשון קשה להבין מה הקשר והמכנה המשותף בין דין 'כליל' במנחת כהן ובין דין מיתה בחטאת שמתו בעליה. אבל אם נכוונה הצעתנו, הרי הדברים ברורים: כפי שאמרנו לגבי חטאות המתות שהציבור הוא מושג מופשט, המכוון כלפי כלל ישראל או שבט שלם שחטא, כך גם כאן – אפילו אם הכהנים נותנים מחצית השקל למימון קרבנות הציבור, המנחות אינן מוגדרות בעקבות זאת כ'מנחות כהנים'. אלו הן 'מנחות הציבור', ומעולם לא שמענו על דין 'כליל' במנחת ציבור. דבר זה יהיה נכון אפילו אם אין אף לוי או ישראל שתרם מחצית השקל בשנה זו והכסף עבור קרבנות הציבור בא כולו מממונם של הכהנים; עדיין, מנחת ציבור אינה מנחת כהן, אין בה דין 'כליל' ודינה להיאכל כדין מנחת ציבור רגילה.

ג. על בסיס דברי הגרי"ד ניתן לפתור בעיה נוספת, שהעלו האחרונים בנוגע לחיוב נשים בתפילות מוסף.¹⁰ הגמרא בברכות (כד:) אומרת, ש"תפילות – אבות תיקנום, ואסמכינהו רבנן אקרבנות". כראיה לכך מביאים את תפילת המוסף – שודאי תוקנה אך ורק כנגד קרבנות מוספי המועדים, שכן אף אחד משלושת האבות לא תיקן אותה. נשים אינן חייבות במחצית השקל, ואם כן – אין להן חלק בקרבנות המוסף, וממילא אינן חייבות בתפילת המוסף שתוקנה כנגדם.

9 שקלים פ"א ה"ג.

10 יעויין בשו"ת ר' עקיבא איגר מהדורה קמא (סימן ט' ד"ה גם לא מצינו) ובהגותיו על השולחן ערוך אורח חיים (סימן ק"ו); יעויין גם בשו"ת משנה הלכות (חלק ו' סימן ס"א) ובציץ אליעזר (חלק י"א סימן א').

כמו כן, דנו האחרונים אם קטן בן פחות מעשרים יכול להוציא את הרבים ידי חובתם בתפילה זו, שכן גם הוא פטור ממחצית השקל.

הדברים תמוהים ביותר: האם לדעת ר' יוחנן בן נורי, שכהנים אינם שוקלים, הרי שהם פטורים גם מתפילות מוסף? יתירה מזאת: האם נשים, ילדים וכהנים אינם מתכפרים בשעיר לעזאזל ובשאר קרבנות ציבור? האין להם חלק בכפרת כהן גדול ביום הכיפורים? שמא היה כהן גדול צריך לסייג תפילתו, ולומר "כפר לעמך ישראל חוץ מנשים ומקטנים בני פחות מעשרים ומכהנים"?

הני שמעתתא מרפסן איגרי! ברי שכפרת כלל ישראל בקרבן ציבור אינה נובעת מקניין ממוני של כל פרט ופרט בקרבן באמצעות מחצית השקל שתרם; כל יחיד מתכפר מכוח שיוכו לכלל ישראל המתכפר בקרבן זה, וכפרה זו מתפרטת אל היחידים.

אמנם ניתן לפטור נשים מתפילת מוסף באופן גורף מסיבה אחרת: ייתכן שקרבנות ציבור מכפרים על כל ישראל - ובכללם אלו שאינם חייבים במחצית השקל, אך החיוב בתפילת מוסף אינו תלוי בכפרה במחצית השקל, אלא בחיוב במחצית השקל. אם אכן נגיד כך - הרי שבאמת רבי יוחנן בן נורי צריך לפטור כהנים מתפילת מוסף, ודיוני הפוסקים בנוגע לנשים ולקטנים רלוונטיים. על כל פנים נראה יותר סביר לומר כי התפילה נתקנה כנגד הכפרה שבקרבן, ואם כן - גם נשים מחויבות בתפילת מוסף, אלמלא תיפטרנה מסיבות אחרות.¹¹

ד. ראייה נוספת לכיוון זה מגיעה מהסוגיה במנחות (עא):

דתנן: השוחט את הפסח על החמץ - עובר בלא תעשה, רבי יהודה אומר: אף התמיד.

ואמר ריש לקיש: לעולם אינו חייב עד שיהא או לשוחט או לזרק או לאחד מבני חבורה עמו בעזרה.

11 אכן הצ"ח בברכות (כו. ד"ה ומדברי התוס' למדתי) פטר נשים מתפילת מוסף מסיבה שונה.

הגמרא עוסקת באיסור "לא תשחט על חמץ דם זבחי" (שמות ל"ד, כה), שמשמעותו היא כפי שרש"י ביארו בפירושו לתורה: "לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים". נחלקו התנאים בהיקף האיסור ובגדרו: לפי חכמים האיסור מתייחס לזמן שמוקרב בפועל קרבן הפסח; לעומתם, רבי יהודה מרחיב את האיסור ומבין שהוא חל על שעה הראויה להקרבת הפסח, וממילא גם קרבנות אחרים הקרבים בשעה זו, כמו קרבן התמיד של ערב פסח, כלולים באיסור.

ריש לקיש מתנה את המעבר על האיסור בנוכחות של אחד המעורבים בקרבן – שוחט, זורק או אחד מבני החבורה – יחד עם החמץ. יש לתת את הדעת שאין התייחסות לבעלים של קרבן התמיד, דהיינו כל יהודי באשר הוא – אלא רק לבעלים של קרבן הפסח. תוספות שמו לב לדיוק זה, והעירו:¹²

אפסח קאי, אבל אתמיד¹³ - פשיטא דלא מיחייב משום אחד שבישראל!

הקרבן אורה והשפת אמת התקשו להבין מגבלה זו:¹⁴ במידה ונקבל את עמדת רבי יהודה ונרחיב את איסור 'לא תשחט' לתמיד – למה לא נכלול בהגדרת האיסור כל יחיד ויחיד מישראל, שיש לו בעלות על קרבן התמיד?

אם נקבל את היסוד שהעלינו לעיל, שלא מחשיבים כל יחיד מישראל כבעלים של קרבן ציבור, אזי דברי תוספות מובנים מאליהם: בפסח – כל אחד מבני החבורה הוא בעלים של הקרבן, וממילא נאמר לגביו דין 'לא תשחט על חמץ דם זבחי'. אבל בקרבן תמיד, העובדה שיש לאחד מבאי העזרה לחם בבית – אינה רלוונטית לאיסור, כיון שאותו אחד אינו הבעלים של הקרבן. ממילא, הרחבת רבי יהודה את האיסור והחלתו גם על קרבן התמיד באה לידי ביטוי רק בשוחט ובזורק, העובדים את עבודות הקרבן, ולא בנוגע לבעלים של הקרבן.

12 שם, ד"ה או לאחד.

13 בדפוסים שלנו כתוב "סתמיה" במקום "תמיד", ולכן אין שום מובן. בתוספות ישנים כתוב "תמיד", וכן באחרונים המצטטים את דברי תוספות.

14 קרבן אורה שם, ד"ה ובאמת; שפת אמת שם, ד"ה בגמ' או לא' מבני החבורה.

לסיכום, הצעתו של הרמב"ן לראות את הציבור כגוף בעל גדר נפרד בכל הנוגע לבעלות בקדשים באה לידי ביטוי במגוון דינים ייחודיים לקרבנות ציבור: חטאת ציבור שמתו בעליה אינה הולכת למיתה; דיני מנחת כהן אינם חלים על מנחת ציבור, גם אם הכהן הוא חלק ממנו; כפרת נשים וצעירים עד גיל עשרים בקרבנות ציבור, וחיוכם בתפילות מוסף; שיטת רבי יהודה – המרחיב את איסור 'לא תשחט על חמץ דם זבחי' גם לקרבנות התמיד – ובכל זאת לא מגדיר את האיסור דרך כל יחיד שתרם מחצית השקל לצורך הקרבת התמיד, אלא דרך העובדים ובני החבורה בלבד.

בעלות היחיד על קרבנות ציבור

מאידיך גיסא, ישנן כמה ראיות לכיוון ההפוך מהצעתו של הרמב"ן; חלקן עולות מהיבטים ופירושים נוספים בסוגיות שהזכרנו, וחלקן מסוגיות אחרות. ננסה לסקור ראיות אלו ולהתמודד עמהן.

א. הגמרא בתחילת זבחים דנה בחיוב מחשבה לשמה ובפסול מחשבה שלא לשמה בעבודות הקרבנות. פסול מחשבה שלא לשמה מתחלק לשני דינים:

1. שינוי קודש – חשב בשעת הקרבת קרבן אחד על הקרבתו כקרבן אחר. לדוגמה: היתה בפניו חטאת להקרבה, ועבד עבודותיה בפועל לשם שלמים.

2. שינוי בעלים – חשב בשעת הקרבת קרבן המיועד לכפרתו של אדם אחד על הקרבתו לצורך כפרת חברו. לדוגמה: היתה בפניו חטאת של ראובן, ועבד עבודותיה בפועל לשם חטאת של שמעון.

במהלך המשא ומתן בגמרא, עולה הסברה להשוות את שני סוגי השינויים הללו לעניין גדרם ופסולם בכל עבודות הדם. הגמרא (ה) דוחה השוואה זו,

ואומרת ששינוי השם חמור משינוי בעלים, שכן "ישנו בציבור כביחיד". רש"י שם מבאר חילוק זה כך:¹⁵

אבל שנוי בעלים לא שייך בקרבן צבור, שהרי הכל בעליו.

אמנם לפי הגרי"ד, ודאי שיתכן שינוי בעלים בקרבן ציבור: הרי הקרבן אינו שייך לראובן או לשמעון, אלא לכלל ישראל! ממילא אפילו במקרה שמישהו חשב על הקרבן לשם ראובן, שמעון, או כל יחיד אחר מכלל ישראל – הדבר אמור להיחשב לשינוי בעלים!

אולי ניתן לפרש את הגמרא בצורה שונה שתתאים לדברינו, וזאת לאור דין נוסף בהגדרת מחשבה הפוסלת. כדי שמחשבה שלא לשמה תפסול, דרושה מחשבה שהיא מ'מינה' של המחשבה הראויה: "מינה מחריב בה, דלא מינה לאו מחריב בה" (זבחים ג.) – רק מחשבה מתחרה, בעלת חשיבות דומה למחשבה התקינה, עשויה לפסול. למשל: מי שחשב בשעת שחיטת חטאת לשם חולין אינו פוסל, כיוון שחשב מחשבה שאינה ממינה של מחשבת לשמה – בנוגע אליה רק מחשבה לשם קרבן אחר פוסלת. כך גם בנוגע למחשבת שינוי בעלים – כדי לפסול את הקרבן צריך לחשוב על מי שמחויב כפרה כמו הבעלים של הקרבן.

על יסוד דין זה העירו תוספות כאן (ד"ה וישנו בציבור), שמחשבה לשם נכרים אינה פוסלת בקרבן ציבור, כיון שנכרי אינו מחויב כפרה כמו הציבור. אולי יש מקום לומר דבר דומה לגבי מחשבה לשם יחיד: למרות שהיחיד מחויב כפרה בקרבן הציבור, עדיין ייתכן ואינו נחשב ל'מינו' של הציבור, ולכן מחשבה לשמו אינה פוסלת. אך כפי שראינו, רש"י ותוספות לא פירשו כך.

רבי עקיבא איגר תמה על הרמב"ם, שהשווה קרבנות ציבור לקרבנות יחיד לעניין מחשבות פסול, ולא סייג כפי שסייגה הגמרא, ששינוי בעלים אינו פוסל בקרבן ציבור.¹⁶ אולי ניתן להציע כי הרמב"ם הבין את יסוד הבעלות

15 ד"ה וישנו בצבור; כך פירשו גם תוספות שם, ד"ה וישנו בציבור.

16 חידושי רעק"א, שם ד"ה וישנו בצבור; רמב"ם – פירוש המשניות לזבחים פ"א מ"א, והלכות

בקרוב ציבור כהצעת הגר"ה, בעוד את דברי הגמרא המחלקת בין קרבן יחיד לקרבן ציבור הבין כפי שהבינם רש"י, וממילא נאלץ להלכה לדחות את דברי הסוגיה, המבוססת על הנחה שיש בעלות של היחיד על קרבן ציבור, כפי שצינו לעיל.

ב. מקור נוסף המקשה על תפיסת הרמב"ן עולה מהסוגיה בה עסקנו קודם לכן, בנוגע לחיוב הכהנים במחצית השקל. הסוגיה מופיעה גם במסכת ערכין (ה), ושם ביאר רש"י את סברתם של חכמים באופן שונה מהבנת הירושלמי:¹⁷

ולדין לית לן הך דרשא, דהאי 'כליל תהיה' - במנחת כהן גרדתא כתוב, אבל במנחת צבור - זיל בתר רובא.

מדברי רש"י משמע שעקרונית יש לכהנים שנותנים מחצית השקל קנין ממון חלקי על מנחות הציבור. הסיבה שלא חל על מנחות ציבור דין 'מנחת כהן כליל תהיה', היא, שחלק הכהנים בה בטל ברוב. לפי כיוון המחשבה של רש"י, אילו רוב הציבור כהנים - גם מנחות הציבור הבאות מכספם הן מנחות כהנים.

יש לשקול אם דברי רש"י בהכרח סותרים את היסוד שהעלינו; שמא ניתן לשלב בין הדברים, ולקבל איזושהי רמת בעלות פחותה של היחיד בקרבן ציבור. כדי לדון בהצעה זו יש לבחון שני היבטים:

1. גדר ופיקודין דין 'כליל', הייחודי למנחת כהן.

2. יחס הבעלים לקרבנותיהם בכלל, ויישומם של כללים אלו בקרבן ציבור.

לבחינת היבטים אלו מוקדש הפרק הבא.

פסולי המוקדשין פט"ו ה"א.

17 ד"ה שלנו הוא.

קדושת מנחת כהן ומנחת ישראל

סדר הקרבתה של מנחת כהן שונה מזו של מנחת ישראל. שלושת המאפיינים של מנחת ישראל הם: (1) המנחה נקמצת; (2) רק הקומץ מוקטר; (3) שייריה נאכלים לכהנים. במנחת כהן, לעומת זאת, המאפיינים הפוכים: (1) אין קמיצה; (2) כולה עולה כליל; (3) אין שיריים (כתוצאה מהמאפיין הקודם). בהסבר השוני הציע מו"ר הרא"ל את האפשרות, שמנחת כהן היא בעלת קדושת קרבן אחרת ממנחה רגילה, שבעקבותיה חלים גם דיני ההקרבה השונים.

ניתן לתמוך הצעה זו משיטת רבי שמעון במשנה בזבחים:¹⁸

אם ראית שמן שהוא נתון על גבי האשים - אין אתה צריך לשאול מה הוא, אלא מותר רקיקי מנחות כהנים ומנחת כהן המשיח, שאין מתנדבים שמן.

רבי שמעון סבור, כפי שעולה מסוגיית הגמרא על משנה זו (צא:), שמותר השמן של מנחת כהנים נשרף. אילו דין כליל במנחת כהן היה דין בסדר ההקרבה גרידא, ולא היה משקף פער בעיקר קדושתה של מנחה זו מקדושת מנחת ישראל, היה מקום לומר שבמידה והיא לא מוקרבת כ'מנחה' - אין לה דין כליל. אם דיני מנחת כהן נובעים מבעיה צדדית בסדר ההקרבה - אין סיבה להחילם על ספיחים של ההקרבה, כמותר השמן. מכך שגם במותר השמן של מנחת כהן חל דין כליל, משמע שזהו דין הנובע מעיקר קדושתה של מנחת כהן, השונה ממנחת ישראל באופן עקרוני.¹⁹

18 פ"י מ"ח.

19 בהקשר זה יש מקום להתלבט לגבי כהן שמת והוריש לבן בתו ישראל מנחת נדבה: האם מנחה זו קריבה כליל כמנחת כהן, או שהיא נקמצת ושייריה נאכלים? שמא המנחה נקמצת בגלל חלקו של הכהן המוריש, אך אינה נאכלת מפני חלקו של הישראל היורש? יש להסתפק גם במקרה ההפוך, בו אשת כהן שמתה הורישה מנחתה לבנה הכהן.

מצד שני בהחלט ניתן להעלות אופציה אחרת, לפיה קיימת אותה קדושת קרבן בשתי המנחות, אלא שמעשה ההקרבה שונה בגלל זהות הבעלים. הרמב"ם אכן מציע הסבר מקורי לשאלה מדוע מנחת כהן נשרפת:²⁰

אבל טעם שרפת מנחת כהן - מפני שכל כהן יש לו להקריב קרבנו בעצמו, ויהיה אם כן מביא מנחה ואוכל אותה הוא בעצמו, וכאלו לא עשה דבר!

כיון שכהנים יכולים להקריב את קרבנות עצמם, והכהן המקריב את המנחה אוכל את שירייה, עלול להיווצר מצב בו כלל לא תוכר זהות המנחה כקרבן! הכהן אמנם זרק חופן קמח למזבח, אבל רובו נאכל על ידו בעצמו. ככל אופן, מהסבר זה של הרמב"ם משמע שמדובר בבעיה צדדית, ובאופן יסודי היו צריכים להיות אותם דיני הקרבה בשתי המנחות.²¹

כדי לברר שאלה זו, יש לעיין בכמה סוגיות העוסקות במנחת כהן; במשנה במנחות (פ"ו מ"א) מובאת דעת רבי שמעון:

רבי שמעון אומר: מנחת חוטא של כהנים - נקמצת, והקומץ קרב לעצמו והשיריים קרבים לעצמן.

אם כן, רבי שמעון מפצל את דין מנחת חוטא של כהנים - היא נקמצת כמנחת ישראל, אך השיריים אינם נאכלים - כמנחת כהן. מקור הדרשה מובא בסוגיית הגמרא על משנה זו (ע"ג), אך מעבר לשאלת המקור נראה להסביר כי לדעתו, במנחה שהתורה חייבה את הכהן להביא, כמו מנחת חוטא, אין הבדל בין הכהן לבין כל אדם אחר מישראל והמנחה תהיה חייבת בקמיצה כמנחה רגילה - אם כי אף השיריים קרבים למזבח. במנחה שהכהן מתנדב להביא על דעת עצמו ומרצונו החופשי, לעומת זאת, יש למעמד הגברא שלו ככהן תפקיד משמעותי בתהליך הבאת המנחה, והיא תהיה מוגדרת כ'מנחת כהן' בחפצא.²²

20 מורה נבוכים חלק ג' פרק מ"ו.

21 יש לסייג את דברינו, שכן לא תמיד אפשר להסיק מסקנות הלכתיות מדברי מחשבה.

22 לפי היגיון זה, ברור שמנחות המוטלות על הכהן כחובה מכוח עצם היותו כהן (מנחת

השאלה הנשאלת היא, כמובן, למה מנחה זו אינה נאכלת ושירייה נשרפים? מדוע לא חלים עליה הדינים הרגילים של מנחת ישראל, הרי היא נקמצת כמנחה רגילה וכנראה אינה מוגדרת כמנחת כהן?

נראה כי לפי רבי שמעון יש לחלק בין מרכיב (1) בסדר ההקרבה במנחת כהן – שאין בה קמיצה, לבין מרכיבים (2) ו-(3) התלויים זה בזה – הקטרת השיריים כליל ואי אכילתם: חיוב הקמיצה תלוי באופיה הבסיסי של המנחה, והוא בטל במנחה המוגדרת כ'מנחת כהן'. הגדרתה הבסיסית של מנחת חוטא היא 'מנחת חוטא', ובזה לא דבק שם 'מנחת כהן': מנחת חוטא יכולה להיות מנחה השייכת לכהן, אבל בחפצא אינה 'מנחת כהן'. איסור האכילה והקטרת השיריים, לעומת זאת, נקבע על פי בעלות הכהן על המנחה, וממילא אם כהן הביאה – לא משנה מאיזו סיבה – שירי המנחה אינם נאכלים.

שיטת רבי שמעון מורכבת, אם כן, משלוש הנחות יסוד:

1. רק מנחת כהן בחפצא אינה נקמצת.
2. כדי להעניק שם 'מנחת כהן' בחפצא צריך שהמנחה תבוא כנדבה, או בחיוב הקשור להיותו כהן.
3. שירי מנחה השייכת לכהן אינם נאכלים, גם אם אין היא מוגדרת כ'מנחת כהן' בחפצא.²³

חביתין, מנחת חינוך) – גם הן מוגדרות כ'מנחת כהן' בחפצא, ודינן ליקרב כליל אף שהן מוטלות עליו כחובה: לא עצם החובה מנטרלת את דין כליל, אלא ההכרה ההלכתית כי יש משמעות במעמדו ככהן היא שמחילה דין זה. טענתנו זו נתמכת במפורש מהמשנה בזבחים (פ"י מ"ח) שהבאנו לעיל, בה רבי שמעון מחיל דיני מנחת כהן על מותר השמן של 'מנחת כהן משיח', שהיא חובה עליו – אבל מוטלת עליו מכוח עצם היותו כהן, כמובן.

23 יש מקום לעיין אם ניתן בכל זאת לדבר על פער הלכתי בין מרכיב (2) – הקטרת השיריים לבין מרכיב (3) – איסור אכילתם: ייתכן שאיסור אכילת השיריים הוא דין צדדי החל על כל מנחה שבבעלותו של כהן; מה שאין כן הקטרת השיריים, שהיא מעשה הקרבה שונה – ותחול רק על מנחת כהן בחפצא. סביר ששאלה זו תקבע אם השיריים מתפורים על בית הדשן או מוקטרים על המזבח, יעויין בסוגיה שם.

ניתן להבין את עמדת הביניים של רבי שמעון באופן הבא: חסרון קמיצה מהווה פעולת הקרבה שונה, וכדי להחיל על המנחה דיני הקרבה שונים, דרוש שינוי מהותי באופיה של המנחה. לעומת זאת, איסור אכילת השיריים המוביל להקטרתם בפועל הוא דין צדדי הנוהג במנחה השייכת לכהן, ונובע מכך שאם הכהן יאכל את השיריים של מנחתו, נראה הדבר כאילו לא הביא קרבן כלל, וכדברי הרמב"ם. כדי להחיל דין זה לא צריך לשנות את כל מהותה ואופיה של המנחה, ובעלות כהן לבדה מספיקה לכך.

חכמים, הסבורים שגם מנחת חוטא של כהן אינה נקמצת, יכולים לחלוק על אחת משתי ההנחות הראשונות:

1. לא צריכים מנחת כהן בחפצא דווקא, ומספיקה בעלות ממונית של כהן כדי להחיל את השינויים בתהליך ההקרבה. לפי זה אין שום ראייה מדין 'כליל' לכך שמנחת כהן היא בעלת קדושת קרבן שונה ושאופיה שונה ממנחת ישראל.

2. זיקתו של הכהן למנחה, זיקה ממונית או אחרת, מספיקה כדי להגדיר ולשנות את אופי המנחה, וממילא חלים עליה דיני ההקרבה של 'מנחת כהן'. לפי זה, כנראה גם חכמים סבורים שיש למנחת כהן קדושת קרבן שונה, אלא שהסטנדרטים שלדעתם נדרשים כדי להחיל עליה קדושה זו נמוכים מהסטנדרטים שדורש רבי שמעון.

הבנת שיטת חכמים תלויה במחלוקת הראשונים אודות דינה של מנחת אשת כהן. המשנה בסוטה (פ"ג מ"ז) אומרת:

וכל הנשואות לכהנים - מנחותיהן נשרפות.

סוגיית הגמרא על משנה זו (כג.) אומרת, כי מנחתה של אשת כהן נמצאת במצב ביניים: מצד אחד המנחה נקמצת, אך מצד שני השיריים אינם נאכלים אלא נשרפים (בדומה לדעת רבי שמעון במנחת כהן, שהוצגה קודם) נחלקו רש"י

ותוספות בהסבר הפיצול הזה; רש"י מסביר את שריפת השיריים כך:²⁴

שהוא [הכהן] מקריבה משלו, וכתוב 'כל מנחת כהן' וגו'.

זאת אומרת – השיריים נשרפים בגלל שהמנחה הגיעה מכספו של הכהן. אין כאן התייחסות לגדרה של המנחה ולאופיה, אלא למי שמספק את הכסף. לעומת זאת, בהסבר דין הקמיצה במנחה זו כתב רש"י כך:²⁵

שלכפרתה [של אשת הכהן] היא באה, ואין מנחת זר ובת כהן קריבין כליל בלא קמיצה.

נראה כי רש"י סבור שמנחת סוטה של בת כהן (אשת כהן) מוגדרת כמנחת זר בחפצא, ולכן בתהליך הקרבתה חייבת להיות קמיצה, כמו בכל מנחה רגילה, בה המתיר המרכזי הוא קמיצה. עם זאת המנחה נשרפת כיוון שהאישה מביאה אותה מכספי בעלה, כאמור.²⁶

מדעת רש"י עולה כי גם חכמים מקבלים את הפיצול בין הקמיצה לאכילת השיריים שהציע רבי שמעון, אלא שהם סבורים שמגדירים מנחה כ'מנחת כהן' בחפצא על פי זהות המתכפר במנחה כך שגם מנחת חוטא של כהן מוגדרת כ'מנחת כהן' – בשונה ממנחה של אשת כהן.

לעומתו מציעים תוספות כיוון אחר, לאור סוגיית הירושלמי העוסק במנחת אשת כהן:²⁷

מנחתה - מלמד שהיא קדשה לשמה. כשם שהיא קדשה לשמה כך היא קדשה

24 ד"ה מפני שיש לו חלק בה.

25 ד"ה ואינה עולה כליל.

26 על דרך זו יש לדון גם בסדר ההקרבה של מנחה שכהן קנה והקדיש כדי שיתכפר בה ישראל; כמו כן, הקרן אורה (שם, ד"ה תוס' בד"ה כל) דן בנוגע למנחת אשת-כהן מצד דין 'מה שקנתה אשה קנה בעלה' (גיטין עז.), מה יהיה הדין לפי רש"י אם אשת כהן קונה את המנחה מכספה שלה.

27 תוספות, ד"ה כל הנשואות לכהנים; ירושלמי, סוטה פ"ב ה"א.

לשמו.

ותני רבי חייה ופליג: לקרב כליל אינה יכולה, מפני שותפותה של אשה; לאכל אינה יכולה, מפני שותפותו של איש.
אמר ליה - הקומץ קרב לעצמו, והשיריים קריבין לעצמן, ואת אמר 'מנחתה'!?

תוספות הבינו,²⁸ כי כוונת הירושלמי היא שמנחת סוטה באה לכפר על עוונה של האישה, אבל נחשבת כ'מובאת' גם על ידי הבעל: "כך היא קדשה לשמוז", וממילא ישנם שני מתכפרים במנחה הזאת ונאלצים להגיע לפשרה שמעלה הגמרא. אילו הבעל לא היה מתכפר במנחה, אלא רק הבעלים הממוניים על המנחה, לא היה מקום לדרוש שהמנחה תוקרב גם לשמו לפי דיני מנחת כהן.

אמנם תוספות הדגישו דבר שאינו מפורש בירושלמי שם, והגבילו דין זה למנחת סוטה בלבד, ולדעתם הוא איננו נוהג במנחת נדבה. זאת בניגוד לעמדת רש"י, הסבור שאפילו מנחת נדבה של אשת כהן אינה נאכלת. הפשרה בדברי חכמים נובעת מדרישות סותרות השייכות נקודתית במנחת סוטה דווקא, בה יש מעמד של מתכפר גם לבעל: מצד האישה - המנחה (1) נקמצת ו-(2) נאכלת, בעוד מצד הבעל - היא (1) לא נקמצת ו-(2) נשרפת; כדי לכלכל את הסתירה, קומצים ושורפים.²⁹

לפי תוספות, אם כן, חכמים חולקים עקרונית על שיטת רבי שמעון ולדעתם גם שריפת השיריים תלויה בזהות המתכפר, אלא שבמנחת כהן ישנם שני מתכפרים - ישראלית וכהן - ולכן נאלצים להגיע למצב ביניים.³⁰

28 וכך הבין את הדברים גם ר' עקיבא איגר שם, ד"ה ונראה לענ"ד.

29 יש מקום להסתפק אם במהלך הקמיצה, המחויבת מצד כפרת האישה בלבד, נדרשת מחשבה לשם הבעל הכהן שמכוחו אין חיוב קמיצה כלל.

30 יש מקום להרהר על הסיבה שחובת הקמיצה הוכרעה לטובת חלק הישראל שבמנחה, בעוד דין כליל הוכרע לטובת חלק הכהן שבמנחה. בהבנה פשוטה ניתן לומר שהולכים בשני הדינים לחומרא: לא ניתן לוותר על הקמיצה בשל חלק הישראל, ולא ניתן לאכול בשל חלק הכהן, והפשרה - לקומץ ולשרוף - היא טכנית. אך שמא יש עניין עקרוני ושורשי יותר, הנובע מתפיסתנו השונה את חיוב הקמיצה ואת דין כליל (יעוין בהמשך הדברים לגבי דין כליל במנחת ציבור בשל חלק הכהן בה), שגורם לנו להכריע כשילוב שהגמרא מעלה.

בכל אופן, לפי רש"י חכמים מקבלים את ההנחה שיש לחלק בין דינים התלויים בזהות המתכפר ובין דינים התלויים בזיקת כהן למנחה בכל דרך שהיא, אלא שהם חלוקים עליו בשאלה מה מגדיר את סוג המנחה. הבנה זו מתאימה לדרך השניה שהעלינו לעיל בשיטת חכמים, ומסתבר שגם לפי חכמים יש למנחת, כהן אופי קדושת קרבן שונה משל מנחה רגילה. לשיטת תוספות, לעומת זאת, קשה להכריע בין שתי ההצעות והדבר נשאר בצריך עיון.

העולה משיטת רש"י, שיש מקום לקבל כי בעלות חלקית וזיקה מסוימת למנחה תאסור את אכילת שייריה – גם מבלי להגדירה כמנחת כהן בחפצא. לפי זה ניתן לצמצם את הקשיים העולים מדברי רש"י במסכת ערכין: ייתכן שבהליכה אחר הרוב עליה מדבר רש"י אין הגדרת בעלות ממונית מלאה של יחידים בישראל על הקרבן, אלא זוהי בעלות חלקית המשפיעה השפעה מסוימת ואוסרת את המנחה באכילה מסיבה צדדית שאינה מחייבת להגדיר את המנחה כ'מנחת

ייתכן וקיימות נפקא מינות בין שתי ההבנות שהצענו:

1. מה הדין בדיעבד אם לא קמץ – האם זוהי מנחה כשרה המעורבת במנחה פסולה? (מקרה דומה, של שתי חלויות החלות ביחד, קיים באילן הגדל מקצתו בארץ ומקצתו בחו"ל – שם רבי סבור כי פירותיו הם חולין וטבל מעורבים זה בזה (גיטין כב. ויעויין ברש"י שם, ד"ה טבל וחולין), וכן גם לגבי פירותיו של אילן שבבעלות משותפת של ישראל וגוי.) האם המנחה תועיל לכפרת הכהן אבל לא תועיל לכפרת אשתו הישראלית? אם מדובר בפשרה טכנית, סביר להניח כי אין עניין דווקא בקמיצה כשלעצמה מצד חלק ישראל שבמנחה, והמנחה תועיל גם לאשה. אם מדובר בהכרעה מהותית, לעומת זאת, הרי שחלק ישראל שבמנחה ייפסל בשל חסרון הקמיצה.

2. המשנה במנחות (פ"א מ"ג) אומרת כי מחשבת פיגול תופסת רק אם חשב על דבר הראוי לאכילת אדם לצורך אכילת אדם בפיגול, או שחשב על דבר הראוי להקטרה לצורך הקטרה בפיגול; אך אם חשב על דבר הראוי להקטרה לצורך אכילת אדם בפיגול או על דבר הראוי לאכילת אדם לצורך הקטרה בפיגול – מחשבת הפיגול אינה תופסת. מה יהיה הדין אם חשב לצורך אכילת מנחת אשת כהן? במבט ראשון, מנחה זו כולה כליל, ואינה ראויה לאכילת אדם – ומחשבת הפיגול אינה תופסת. אבל זה נכון לכאורה רק אם נגיד שההכרעה לשרוף את המנחה כליל היא הכרעה מהותית ועקרונית. אך אם נאמר כי ההכרעה הכפולה היא טכנית, הרי שמנחה זו מיועדת בחפצא גם להקטרה וגם לאכילת אדם, ורק בגלל חלק הכהן אנחנו מקטירים בפועל – ואז המחשבה לאכול את המנחה בפיגול אולי אמורה לתפוס, והדבר צריך תלמוד.

כהן'. בעלות חלקית זו תקפה לדעת הכהנים במשנה שם, בעוד לפי חכמים החולקים עליהם – היא טפלה ובטלה ברוב.

להבהרת גדר אותה 'בעלות חלקית' נפנה למשנה במסכת ערכין (פ"ה מ"ז), האומרת:

חייבי עולות ושלמים - ממשכנין אותן, אף על פי שאין מתכפר לו עד שיתרצה, שנאמר 'לרצונו': כופין אותו עד שיאמר 'רוצה אני'.

למה צריכים את הסכמת האדם להקריב קרבן? למה אי אפשר פשוט לכוף אותו להקריב על ידי לקיחת ממונו או בהמתו, והעלאתם לקרבן בו הוא מחויב?

נראה שיש לאדם עצמו תפקיד בתהליך: הוא חייב 'להקריב' את קרבנו. אמנם ייתכן שאין צורך במעורבות מעשית של בעל הקרבן כדי לבטא עובדה זו (למעט דין סמיכה, שאינו נוהג בכל הקרבנות, ואף באלו בהם הוא קיים – הוא אינו מעכב את הקרבן), ומסתפקים בהסכמתו וברצונו של המקריב כדי להחשיבו כ'מביא' הקרבן.³¹

סביר להניח שדין זה ומעורבות זו קיימים גם בקרבן ציבור; אבל איך הציבור 'מביא' קרבן? איך הגוף המופשט – שאין לו ידיים או רגליים – מביא קרבן? ניתן לומר שלגבי חלות הקרבן, ריצויו וכפרתו מתייחסים לציבור כאל גוף מופשט, אבל במעשה הבאת הקרבן – זה בלתי אפשרי!

נראה שהמביאים את קרבן הציבור הם היחידים המשתייכים לאותו קהל וציבור: ברור שהמתכפר בקרבן ציבור זה הוא הגוף המופשט, אבל הגוף המקיים את דין הבאת הקרבן הוא אוסף וקבוצה של אנשים מוגדרים.

אילו דין 'כל מנחת כהן כליל תהיה' היה דין הנובע מאופיה הבסיסי של מנחת

31 לגבי מעשי ההקרבה, סוגיות שונות דנות בשאלה אם כהנים שלוחי דין נינהו או שלוחי דרחמנא נינהו (יומא יט., נדרים לה:-לו. וקידושין כג.). במידה והכהנים הם שלוחי דין, גם מעשי ההקרבה של הכהנים מיוחסים אלינו. אבל זהו שלב שונה משלב 'הבאת' הקרבן בו אנו עוסקים.

כהן, סביר להבין שכהן שהיה שוקל מחצית השקל לא היה משפיע על הגדרת מנחת הציבור שתהיה 'מנחת כהן'. אבל כיון שייתכן – לפחות בהבנתו של רש"י – כי דין 'כליל' הוא דין צדדי, אזי ייתכן ומספיק מעשה ההבאה של הכהן הנותן את מחצית השקל כדי לאסור מנחת ציבור באכילה. כל זאת, כמובן, במידה ומעשה ההבאה אינו טפל ובטל ברוב של יתר תורמי מחצית השקל.

תמורה בקרבן ציבור

הבעלות בקרבן ציבור מתעוררת גם על רקע שאלה נוספת הנוגעת לאפשרות לבצע תמורה בקרבן מסוג זה. המשנה בתמורה (פ"א מ"ו) קובעת בפשטות:

הציבור והשותפים אינן עושין תמורה.

היה מקום להסביר דין זה על בסיס מה שאמרנו לעיל: אין ביכולתו של יחיד להמיר בקרבן ציבור, כיוון שהקרבן אינו שלו, ואין אדם ממיר בקרבן שאינו שלו.³² אמנם רש"י הסביר אחרת:³³

ואנן גמרינן לקמן ממעשר דקרבן יחיד עושה תמורה, ולא דציבור ושותפין.

ובמסכת הוריות, רש"י ביאר שזו היא גזירת הכתוב:³⁴

שאינן תמורה בצבור – דכתיב 'לא יחליפנו ולא ימיר', דלשון יחיד הוא, ולא צבור ושותפין.

מעבר לבעיה במקורו של דין זה, ברמב"ם עולה סתירה נוספת להצעתנו:³⁵

ואחד מן השותפין שהמיר, או מי שהמיר בקרבן מקרבנות הצבור – הואיל ויש

32 תוספתא לתמורה פ"א ה"א; ויעויין ביומא (ג), וברמב"ם הלכות תמורה (פ"א ה"ג).

33 תמורה י' סוד"ה א"כ.

34 ו: ד"ה שאינן תמורה בצבור.

35 הלכות תמורה פ"א ה"א.

לו בהן שותפות - הרי זה לוקה, ואין התמורה קודש.

לפי הרמב"ם, חודשה הלכה שבקרבן ציבור אין חלות תמורה, ובהמת היחיד אינה קדושה. אבל עדיין יש כאן מעשה איסור שהיחיד לוקה עליו. לפי הצעתנו, לעומת זאת, אין כאן כלל מעשה תמורה: לכאורה יחיד מישראל אינו נחשב לבעלים בקרבן ציבור, והוא כממיר בבהמה שאינה שלו - ואיך לוקה על מעשה זה?

אולי נוכל לאמץ אפשרות, כי גם בתמורה אין צורך בבעלות גמורה, אלא מסתפקים בבעלות חלקית, וכמו שהעלינו לעיל לגבי מנחת כהן. כדי לבחון הצעה זו נראה שיש לחלק בין שני מקרים שונים השייכים לקטגוריה של הממיר בבהמה שאינה שלו:

1. בהמת המקור, זו עם הקדושה הראשונית המלאה - על ידה מנסה להמיר - אינה שלו.

2. בהמת היעד - אותה מנסה להקדיש באמצעות התמורה - אינה שלו.

על אף שבשני המקרים אין דין תמורה, נראה שקיים פער ביניהם: במקרה שהבהמה עליה הממיר רוצה להחיל קדושה אינה שלו, הרי זה דין פשוט שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו! המקרה הראשון, לעומת זאת, מלמד אותנו דין מיוחד בהלכות תמורה - קרבן שאינו שלו לא יכול לשמש כמקור לתמורה. תופעה זו הינה ייחודית ביחס לתחומים אחרים בהם לא מצאנו כלל דומה. בדיני התפסת נדרים, לדוגמה, אין צורך שמקור הקונם יהיה שייך לנודר; כמו כן לגבי יצירת נזירות, התפסה בנזיר אחר מועילה ליצירת הנזירות כפי שעולה משלל משניות במסכת נזיר.

ניתן לדייק הבחנה זו בדברי הרמב"ם (שם ה"א):

אין אדם ממיר בהמתו בקרבן שאינו שלו, ואם אמר בעל הקרבן 'כל הרוצה להמיר בבהמתי יבוא וימיר' - הרי זה ממיר בה;

המיר קרבנו בבהמה שאינה שלו - אינה תמורה, שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו.

במקרה הראשון עוסק הרמב"ם במצב שקרבן חברו משמשת כמקור לתמורה, ורק במצב זה נוהג דין 'כל הרוצה להמיר'. לעומת זאת, במקרה השני בהמת חברו הינה יעד התמורה, ורק לגבי הרמב"ם כותב את הנימוק 'אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו'. לגבי תמורה זו, הרמב"ם אינו מזכיר אפשרות של 'כל הרוצה להמיר'.

נראה כי דין 'כל הרוצה להמיר' לא עובד מתוקף שליחות, אלא מכוח רשות שהעניק הבעלים: כדי להתגבר על הבעיה של מקור הקדושה - מספיקה רשות של בעל הקרבן.³⁶ אבל כדי להחיל קדושה על בהמה שאינה שלי דרושה שליחות גמורה, וכיון שאין שליח לדבר עבירה - אין שום אפשרות להמיר את בהמת קרבנו בבהמה שאינה שלו.

כשאנו מדברים על תמורה בבהמת ציבור במוכן השני, של ניסיון להחיל על בהמת הציבור תמורה, נראה ברור שלא ניתן להמיר בה ואין שום משמעות למעשה תמורה כזה. דרישת הבעלות על הבהמה החדשה היא ברמת בעלות גמורה כמו בהקדשה רגילה, וממילא אין צורך בלימוד מיוחד. יתר על כן, נראה שאין מלכות בניסיון כושל כזה לעשות תמורה, שהרי קיים פגם יסודי במעשה ההמרה. לעומת זאת לגבי מקרה בו יחיד לקח בהמת קרבן ציבור, ואמר שבהמתו תהיה קרבן במקום בהמת קרבן הציבור - צריכים לימוד מיוחד שתמורה זו אינה תופסת, ולפי הרמב"ם אף לוקה עליה. אולי במקרה זה סביר יותר שבעלות שאינה גמורה על בהמת המקור מספיקה, כמו הרשאת הבעלים האומרים "כל הרוצה להמיר בבהמתי יבוא וימיר". באופן דומה, ייתכן שהבעלות החלקית של היחיד בקרבן הציבור תספיק במקרה כזה; בנוגע לתמורה במקרה זה מחדשת התורה שאכן מדובר במעשה תמורה, וייתכן שאף לוקים עליו לפי הרמב"ם, אלא שהתמורה בפועל לא חלה.

36 יעויין בקובץ הערות (סימן ע"ב אות ג'), וכן בהערת הרב יעקב דוד אילן בכנסת הראשונים על תמורה (נ. אות ר"ב), שהסביר כדברינו.

סיכום

כשם שהשלם גדול מסכום חלקיו, או לפחות שונה מהם באופן מהותי - כך הציבור אינו רק אוסף הפרטים המרכיבים אותו, אלא מהווה מושג עצמאי. הרמב"ן בפירושו לתורה טוען כי גוף מופשט זה הינו הבעלים על 'קרבנות ציבור', ולכך מספר השלכות הלכתיות. על כל פנים, בסופו של דבר כל קופה ציבורית מבוססת על ההנחה שגם המתחמקים מלשלם לה רשאים ליהנות מפירותיה, ועל כן גם הפטורים ממחצית השקל מתכפרים בקרבנות ציבור. כמו כן, לחטאת ציבור אין גדרים של חטאת המיוחדת לאדם מסוים - חטאת שמתו בעליה או חטאת כהן; גם אם כל מממני הקרבן הם כהנים או שחלילה מתו - הקרבן עצמו מיוחס ל'ציבור', שאינו מת ואינו מוגדר כ'כהן'. אולם כפי שראינו, ייתכן ויש לפרטים זיקה אישית לקרבנות ציבור, הנותנת להם מעמד מסוים כבעלי הקרבן; למעמד זה השלכות שונות בנוגע לדיני מנחות ולאיסור תמורה.

